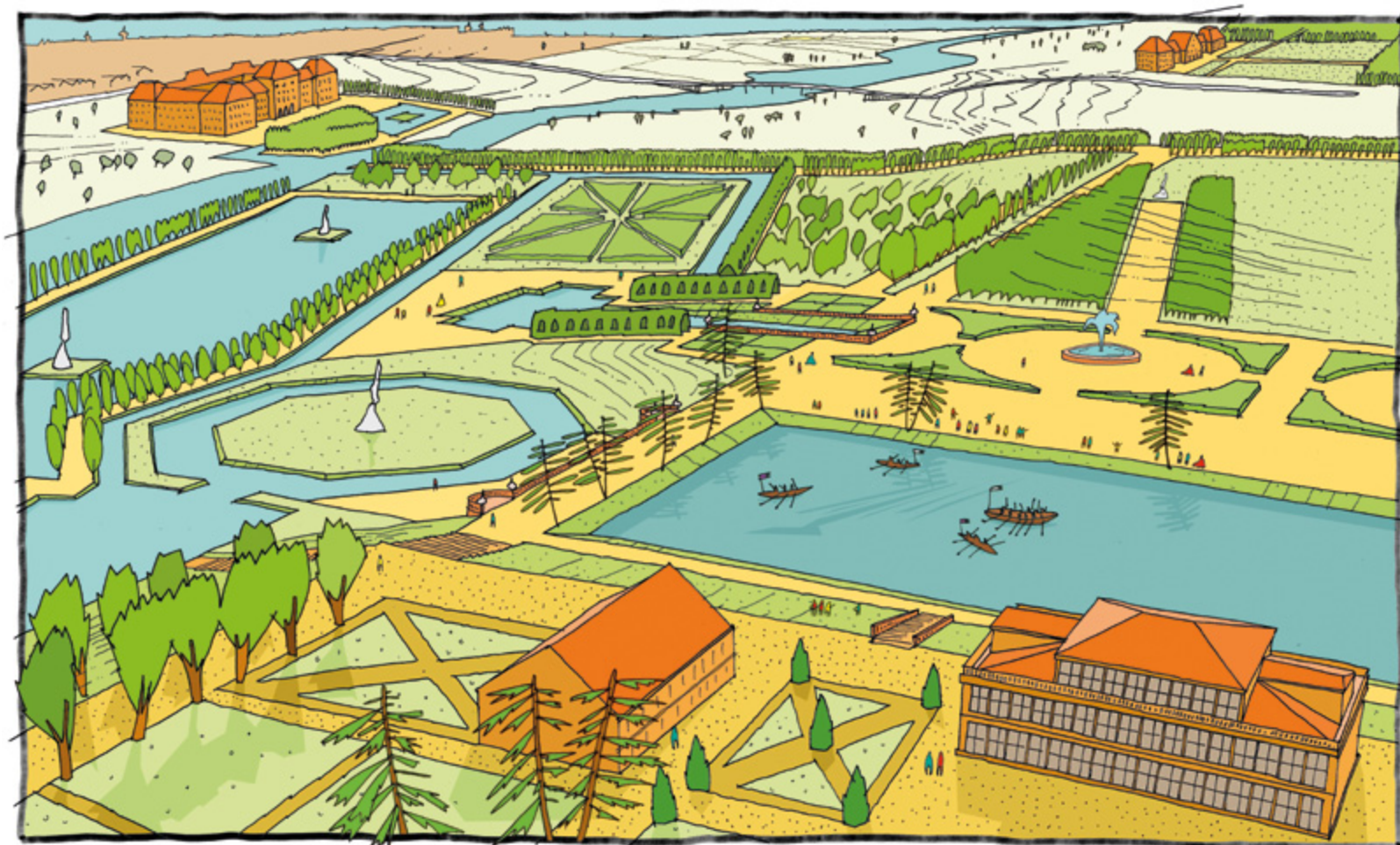

De tijdlagen van het Lefortovopark

Een Hollandse watertuin in Moskou

Tsaar Peter de Grote liet zijn Nederlandse lijfarts Nicolaas Bidloo een unieke watertuin ontwerpen. Daarom is dit Lefortovopark in Moskou ‘gedeeld’ cultureel erfgoed van Rusland en Nederland. Ondanks latere veranderingen valt de Bidloo-tijlslag er nog goed te herkennen, zo blijkt uit een recente cultuurhistorische atlas. MARIËL KOK & MARIEKE KUIPERS

Het langgerekte Lefortovopark is een bijzondere oase in Moskou. Het ligt op een helling evenwijdig aan de rivier de Jauza. De historische ‘ruggengraat’ valt direct op: een lange kastanjelaan met grote vijvers aan weerszijden en een schelpengrot. In de vijvers wordt gevisst en soms stiekem gezwommen. Hier en daar staan kiosken waar parkbezoekers eenvoudige consumpties kunnen kopen. Echt oude bomen zijn er nauwelijks meer te vinden. Na de verwoestende tornado van 1904 zijn er veel nieuwe aangeplant. De oevers van de Jauza zijn getransformeerd tot verkeersboulevards en het park is omringd door een negentiende-eeuwse wijk, Lefortovo. Tegenwoordig is de stad Moskou eigenaar van het park. Oorspronkelijk was dat anders. Toen was het park de zomerresidentie van tsaar Peter de Grote en lag het nog buiten de stad. Peter de Grote had in 1721 de veelzijdige medicus Nicolaas Bidloo opgedragen om een Hollandse watertuin te ontwerpen. Hij kende Bidloo goed, die in 1702 vanuit Amsterdam naar Rusland was gekomen om de tsaar enkele jaren als lijfarts te dienen. Bidloo

Deze 21ste-eeuwse interpretatie in de cultuurhistorische atlas laat het Lefortovopark zien zoals dat er mogelijk uit zag in de tijd van Nicolaas Bidloo en Peter de Grote

De kastanjelaan in het Lefortovopark vandaag de dag

werd vervolgens geneesheer-directeur van het eerste Russische hospitaal, net buiten de toenmalige stadsmuren aan de Jauza. Daarnaast bouwde Bidloo een eigen zomerhuis van hout en hij ontwierp zelf zijn grote privétuin. Bij latere stadsuitbreidingen is deze 'kleine hermitage' helaas verdwenen. Op de historische plek staat nog wel het militaire ziekenhuis, met daarin een speciaal aan Bidloo gewijde museumzaal.

Fraaie schetsen

Bidloo maakte van zijn privétuin prachtige tekeningen en beschreef hem in brieven aan zijn kinderen. Die zijn terechtgekomen in de universiteitsbibliotheek van Leiden. Door de fraaie schetsen is goed te begrijpen waarom Bidloo de opdracht kreeg om een grote buitenplaats voor de tsaar te ontwerpen. Deze kwam te liggen op de terreinen aan de Jauza die voorheen in bezit waren van Franz Lefort en Fjodor Golovin. Hun namen zijn verbonden aan het park en de grote vijver bij de schelpengrot.

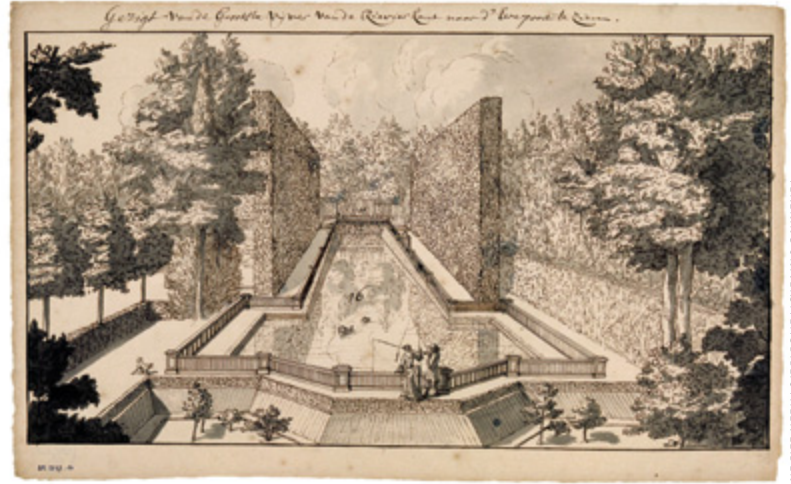
Bidloo en de tsaar waren beiden goed op de hoogte van de Hollandse tuin-kunst van hun tijd. De heuvelachtige locatie aan de Jauza bood een uitgelezen kans om een bijzondere watertuin in directe verbinding met de rivier te creëren, met vijvers, fonteinen, kanalen en watervallen. Deze structuur en het slimme gebruik van de natuurlijke hoogteverschillen zijn ook nu nog goed te herkennen. Bidloo's park was verrassend voor de wandelaar door een uitgekende afwisseling van open en gesloten 'groene kamers'. Bijzonder waren ook kunstmatige eilandjes, twee grotten, volières en vele tuinbeelden en bruggen. Tsaar Peter bemoeide zich persoonlijk met de inrichting. Hij overleed echter al kort na de oplevering, in 1725. Toch bleef de watertuin nog als zomerresidentie in gebruik, tot de dood van tsarina Catharina de Grote in 1796.

De atlas is een handreiking om het park nieuw leven in te blazen

Russische monumentenzorg

Ook in Rusland kan groen erfgoed wettelijk worden beschermd. Het Lefortovopark is, als het enige historische park in Moskou uit de tijd van Peter de Grote, zowel een 'federaal monument' als een 'museumreservaat'. Het is nu grotendeels in beheer bij het Integrale Museumreservaat voor Kunst, Geschiedenis, Architectuur en Natuur van Moskou. Deze organisatie heeft enkele delen van het park hersteld, maar een integrale waardering en een visie op toekomstig beheer zijn nog niet voorhanden.

Volgens de nog steeds geldende monumentenwet uit de Sovjet-tijd moeten federale monumenten zo veel mogelijk naar de historische toestand worden gereconstrueerd. Hierdoor hechten de Russische erfgoedzorgers grote waarde aan een gedegen documentatie op basis van archeologisch en geschiedkundig onderzoek.

Een van de tekeningen die Bidloo rond 1730 maakte van zijn privétuin aan de Jauza

TEKENING UNIVERSITEITSBIBLIOTHEEK LEIDEN

Dit is uitvoerig verricht in het park. Maar voor een historisch verantwoorde reconstructie ontbreken voldoende betrouwbare gegevens van onder meer parkbeelden en beplanting. Daarbij komt dat reconstructie praktisch onmogelijk is. De waterhuishouding in het park is ingrijpend gewijzigd door de kanalisering van de Jauza en de aanleg van een autotunnel onder het park. Op diverse plaatsen is de grond opgehoogd. Verder legt de verstedelijking zware druk op het Lefortovopark om het als stadspark te kunnen blijven gebruiken. Deze functie stelt heel andere eisen aan een park dan een historisch betrouwbare reconstructie. Vandaar dat de parkbeheerders belangstelling hebben voor de Nederlandse expertise in de omgang met historische buitenplaatsen en stadsparken.

Experiment

Dankzij het overheidsprogramma voor 'gedeeld' cultureel erfgoed kunnen Rusland en Nederland eenvoudig kennis delen van methoden voor tuinhistorische analyse en cultuurhistorische waardering. In Nederland wordt nu geëxperimenteerd met ontwerpend onderzoek naar de tijdslagen in groen erfgoed. In dit verband heeft H+N+S Landschapsarchitecten op initiatief van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed een cultuurhistorische atlas samengesteld van het Lefortovopark. De atlas gaat verder dan historische documentatie en biedt inzicht in ontstaan, ontwikkeling en ruimtelijke kwaliteiten van het park. De historische kaarten zijn op een uniforme schaal verwerkt om de opeenvolgende fasen van het park op een vergelijkbare manier te tonen en te duiden. Hierbij zijn vijf tijdslagen onderscheiden, waaronder die van Bidloo. De verschillende 'groenopstanden' en het spel van licht en schaduw zijn opzettelijk op een hedendaagse wijze gevisualiseerd. Dit om duidelijk te maken dat het om een 21ste-eeuwse interpretatie gaat.

De atlas geeft niet alleen inzicht in de cultuurhistorische betekenis van het Lefortovopark, maar is ook een handreiking om het nieuw leven in te blazen. Diverse ideeën zijn al aangedragen tijdens een 'design workshop'. Hierin werkten dertig internationale studenten van vijf instellingen intensief samen in het Moskouse Architectuurinstituut. Zij lieten zich inspireren door de beelden uit de atlas en de nog steeds bespeurbare geest van Bidloo in het Lefortovopark. De cultuurhistorische atlas is goed ontvangen door de Russische erfgoedzorgers en de Moskouse minister van Cultureel Erfgoed, Alexander Kibovsky. In mei staat een tentoonstelling geprogrammeerd in het Moskouse Architectuurmuseum over de Nederlandse landschapsarchitectuur, de atlas en de Hollandse tuinen in Rusland, met een documentaire over de vredelievende Bidloo. Het experiment van een cultuurhistorische atlas als onderzoeks- en verbeeldingsmethode verdient een vervolg. Waarom niet in Nederland? ❏

Mariël Kok is senior adviseur architectuurhistorie en Marieke Kuipers is hoofd van de Gedeeld Cultureel Erfgoed-missies voor gebouwd erfgoed in Rusland, beiden bij de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, m.kok@cultureelerfgoed.nl & m.kuipers@cultureelerfgoed.nl. Prof. dr. M.C. Kuipers is tevens hoogleraar Cultureel Erfgoed aan de Technische Universiteit Delft. Met dank aan Hank van Tilborg, directeur van H+N+S Landschapsarchitecten.

